

FÜTÜVVET TARİHİNDE BİR DÖNÜM NOKTASI: HALİFE NÂSİR Lİ-DİNİLLÂH'IN FÜTÜVVETİ TANZİMİ*

THE TURNING POINT IN UNDERSTANDING OF FUTUWWA: THE REFORMS OF THE CALİPH AL-NÂŞİR Lİ-DİN ALLÂH REGARDING THE CONCEPT OF FUTUWWA

FATİH GÜZEL**

Öz

Abbasi halifelerinin siyasî güçlerini kaybederek sadece sembolik dini bir lider olarak varlıklarını devam ettirdikleri bir dönemde halife olan Nâsir li-Dinillâh, Abbâsî halifelüğünü İslam dünyasında yeniden hâkim bir güç haline getirmek istemiş, bu amacı doğrultusunda, siyasî, içtimai, fikrî, askerî reformlar yapmıştır. Nâsir li-Dinillâh'ın gerçekleştirdiği reformlardan biri de eskiden beri var olan fütüvvet anlayışını yeniden yapılandırarak kendi liderliğinde birleştirmesidir. “Gençlik, yiğitlik, mertlik” gibi anlamlara gelen fütüvvet kelimesi Arapça, “genç” anlamındaki “fetâ” kelimesinden türemiştir. Tarihsel süreç içinde iki tür fütüvvet anlayışı gelişmiştir. İslâm fetihleriyle birlikte Orta Doğu’da hızlı bir şehirleşme meydana gelmiş, sosyolojik değişim sonucu kabile ve aşiret bağları zayıflamış, bunun yerini aynı meslek ve meşrebe sahip kişilerin yardımlaşma ve birlikte hareket etme amacıyla bir araya gelerek oluşturdukları “fütüvvet birlikleri” adı verilen gençlik grupları almıştır. Ayrıca İslâm dininin güzel ahlak anlayışını temel alan tasavvuf anlayışında da üstün ahlaklı olmayı gerektiren, karşılıksız ve beklentisiz iyilik yapmayı, halkın hizmetinde bulunmayı esas alan bir fütüvvet anlayışı gelişmiştir. Dağınık, başıbozuk, çoğu zaman toplumda anarşiye sebep olan, devlet otoritesini tanımayan fütüvvet birliklerini yeniden yapılandırmak isteyen Halife Nâsir li-Dinillâh dönemin ünlü mutasavvıfı Sühreverdî’yi yeni bir fütüvvet doktrini oluşturmakla görevlendirmiştir. Sühreverdî, yeni fütüvvet doktrininde, toplumda güçlü desteğe sahip olan fütüvvet birlikleri ile tasavvufî fütüvvet anlayışını birleştirerek üstün ahlaklı, enerjisini toplum yararına harcayan fütüvvet birlikleri oluşturmayı hedeflemiştir. Kendisini bütün fütüvvet birliklerinin lideri olarak ilan eden Nâsir li-Dinillâh, otoritesini kabul etmeyen fütüvvet birliklerini lağv etmiştir. Böylece Nâsir li-Dinillâh güçlü toplumsal desteğe sahip olan ancak çoğu zaman başına buyruk hareket eden fütüvvet birliklerini kontrol altına almış, onların desteği ile de gücünü artırmıştır. Halife Nâsir li-Dinillâh, fütüvvet anlayışını yeniden yapılandırarak Müslümanların mezhepsel farklılıklarını bir yana bırakarak fütüvvet ruhu etrafında birleştirmeyi amaçlamıştır. Nâsir li-Dinillâh döneminde resmî bir kimlik kazanan fütüvvet, İslâm toplumunda esnaf ve zanaat erbabını teşkilatlandırarak meslek loncaları haline getirmiştir. Ahilik adı altında Anadolu’ya yayılan fütüvvet, asırlarca Anadolu’da sosyo-ekonomik hayatın temelini teşkil etmiştir. Bu çalışmada fütüvvet lideri olarak Nâsir li-Dinillâh’ın fütüvvet anlayışı, yeniden yapılandırması, hedefleri ve amaçları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvet, Ahilik, Nâsir li-Dinillâh, Abbâsiler.

Abstract

Having been an ‘Abbâsîd Caliph in such a period when the Caliphate office lost its political authority and symbolically serviced as a religious power, al-Nâsir li-Dîn Allâh desired to reset the authority of Caliphate in Islamic world. For doing so he did notable military, political, intellectual and social reforms. One of the reforms he did that dates back to the earlier times was to improve the concept and position of the idea of *futuwwa* under his authority. Term “*futuwwa*,” referring youth, bravery and gallantry derives from the Arabic term *fetâ* that means youth in Arabic. Two different types of concept of *futuwwa* have been developed in historical process. One is resulted in due to the fact that social and demographic changes in the Middle East. Especially, after the Islamic conquests around the Middle East, rapid urbanization has been appeared there. This urbanization phenomenon caused to weaken the ties within tribe members. Unitary function of the tribe was replaced with *futuwwa* unities that were formed by young people who were having same profession and had same ideology. The purpose of this development was to increase the social cooperation and the association activities. Moreover, *şîfîsm* also created a kind of *futuwwa* that requires men to be virtuous men and to do favours for others without any personal interest. It is meaningful that this kind of *futuwwa* also emphasizes public service. As a result of the fact that some of the scattered and disobedient *futuwwa* unities, Caliph al-Nâsir li-Dîn Allâh ordered al-Suhrawardî who is the leading *şîfî* of his era to compose a new doctrine related to the concept of *futuwwa*. Al-Suhrawardî tried to integrate the *futuwwa* unities with the *şîfîstic* approach of the concept of *futuwwa* and he also aimed to form such virtuous *futuwwa* unities that they devote themselves to the public interest. Furthermore, al-Nâsir li-Dîn Allâh who declared himself as a leader of all *futuwwa* groups did not hesitate to disband some *futuwwa* groups not obeying his authority. In this way, he not only overcame the disobedient *futuwwa* unities but also increase his authority over all *futuwwa* unities, and finally, the entire *futuwwa* unities unavoidably confirm his power. It is seen that al-Nâsir li-Dîn Allâh focused on rearranging the concept and mission of the *futuwwa* to unite all Muslims under the power of *futuwwa* by ignoring the denominational differences within all Muslims. Thus, the concept of *futuwwa* that was legitimized during the reign of the Caliph al-Nâsir li-Dîn Allâh turned to the shape of the craft guilds in following periods as it organize the artisan and craft groups in Muslim societies. Therefore, *futuwwa* which spread and serviced under the title of *Akhîsm* in Anatolia contributes to the shape of the socio-economic life in Anatolia. In this study, not only the position and role of al-Nâsir li-Dîn Allâh as a leader of *futuwwa* unities were discussed in the sense of his perception of *futuwwa* and but also his reforms, and possible aims regarding this phenomenon were covered.

Keywords: Futuwwa, *Akhîsm*, al-Nâsir li-Dîn Allâh, ‘Abbâsîd.

* Geliş Tarihi/Received: 24.04.2022, Kabul Tarihi/Accepted: 18.04.2022, DOI: <https://doi.org/10.34189/hbv.104.024>.
** Doç.Dr., Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fak., İslam Tarihi ve Sanatları Böl. E-mail: fatihguzel1975@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4153-3933>.

Giriş

Türk-İslâm dünyasında derin tesirler bırakan günümüzde de etkileri devam etmekte olan Ahilik kurumunun sosyal ve dini hayatımızda özel bir yeri vardır. Ahilik kurumu, temelinde tasavvufi ve ahlakî unsurların bulunduğu fütüvvet anlayışından beslenmiştir. Ahilik kurumunun iyi anlaşılabilmesi için ahiliğin temelini teşkil eden fütüvvetin tarihsel sürecinin ve süreç içinde geçirmiş olduğu dönüşüm ve değişimin iyi anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada fütüvvet tarihinde dönüm noktasını teşkil eden Halife Nâsır li-Dinillâh'ın fütüvvet düsturunu tanzimi ele alınacaktır. “Nâsır li-Dinillâh, niçin ve hangi amaçlarla fütüvveti tanzim etmiştir? Fütüvvet teşkilatı bu tanzimden nasıl etkilenmiştir? Fütüvvetin değişimi İslâm dünyasına nasıl yansımıştır?” gibi sorular çalışmamızın temelini teşkil etmektedir. Bu çalışmada daha ziyade dönemin kaynaklarından istifade ederek fütüvvetin Nâsır li-Dinillâh dönemindeki değişimini ve onun bu değişimdeki rolünü ele almaya çalışacağız.

1. Halife Nâsır li-Dinillâh'ın Tarihsel Kişiliği

Ebü'l- Abbas Abdullah Nâsır li-Dinillâh, 575-622/1180-1225 yılları arasında en uzun süre halifelik makamında kalan Abbâsî halifesidir. Büveyhilerin ve Selçukluların asırlarca süren vesayeti sonucu siyasî gücünü kaybederek sadece dinî bir sembol haline gelen Abbâsî hilafetini yeniden hâkim bir güç haline getirmeyi hedefleyen Nâsır li-Dinillâh, bu amacı için siyasî, askerî, içtimaî reformlar gerçekleştirmiştir.

Nâsır li-Dinillâh, halife olduğunda çok sayıda devlete bölünmüş olan İslâm dünyası siyasî olarak parçalanmış bir görüntü arz ediyordu. Batıdan Haçlıların, doğudan göçebe Türk ve Moğol kabilelerin saldırısına maruz kalan Müslümanlar enerjilerini ve güçlerini düşmanlarıyla mücadeleden ziyade kendi aralarındaki iktidar mücadeleleriyle tüketiyorlardı. Abbâsî hilafetini tamamen bağımsız bir güç haline getirmek isteyen Halife Nâsır li-Dinillâh bu amacı doğrultusunda aktif bir dış siyaset takip etmiştir. Deha seviyesinde zeki olan ve siyasî oyunları iyi bilen Nâsır li-Dinillâh düşmanını düşmanıya yok etme politikası uygulayarak Irak Selçukluları, Harzemşahlar ve Gur devletlerini birbiri ile mücadele ettirmiştir. Bu mücadelelerin sonucunda Irak Selçuklu ve Gur devletleri Harzemşahlar tarafından yıkılmış mücadeleden galip ayrılan Harzemşahlar da zayıflamıştır. Müslüman yöneticilerin arasındaki iktidar mücadelesinden faydalanan Nâsır li-Dinillâh, Irak ve İran'ın bir bölümünü ele geçirecek hiçbir sultan veya yöneticinin vesayeti olmadan bağımsız olarak vefatına kadar hüküm sürmüştür. Cengiz Han, Selahaddin Eyyübî, II. Tuğrul, Muhammed Harzemşah, Celaleddin Harzemşah gibi kudretli hükümdarlarla aynı dönemde yaşayan Halife Nâsır li-Dinillâh, muazzam askerî güç sahibi hükümdarlara karşı Abbâsî hilafetinin varlığını ve bağımsızlığını korumaya çalışmıştır.

Güçlü bir devlet için güçlü bir toplumsal yapı oluşturmayı hedefleyen Nâsır li-Dinillâh, Sünnî dünyanın lideri olarak İran'da yaygın olan Şîî-İsmailî ve Caferî mezhepleriyle anlaşma yoluna gitmiştir. Uzun yıllardır siyasî cinayetlerle İslâm dünyasını sarsan Haşhaşî-İsmailîlerle anlaşmış, Nâsır li-Dinillâh'ın gayretleri sonucu Batınî Alamut şeyhi III. Hasan Nev-Müselman 608/1211 yılında Sünnî inanca döndüğünü ilan ederek Halife Nâsır li-Dinillâh'a biat etmiştir. Yine Nâsır li-Dinillâh, Şîî-Caferî mezhep müntesiplerini de devletin en üst makamlarında görevlendirmiştir. Nâsır li-Dinillâh toplumsal tabakalar arasındaki birlikteliği sağlamak, farklı mezhep müntesiplerini bir araya getirebilmek amacıyla fütüvvet inancını yeniden tanzim etmiştir. Güçlü toplumsal desteğe sahip ancak başına buyruk, başıbozuk fityân gruplarını kendi liderliğinde birleştirerek siyasî gücünü artırmıştır.

2. Fetâ-Fityân Kavramları ve Fütüvvetin Tarihsel Gelişimi

“Genç, yiğit” anlamındaki “Fetâ” kelimesinden türetilen fütüvvet “gençlik, yiğitlik” anlamındadır. (İsfehani, 2010, 780). Kur’an-ı Kerim’de ahlaki bir durum belirtilemeksizin “genç adam” anlamında kullanılmıştır (Nisa, 25; Kehf, 13, 60, 62, Yusuf, 30, 36). Cahiliye dönemi Arap düşüncesinde asil ve kâmil insanlar için kullanılan fetâ ve fütüvvet kavramı, en yüksek cömertliği, konukseverliği ve yiğitliği ifade etmekteydi. Fütüvvet batıdaki şövalyeliğin, eski Türklerdeki Alplığın, Japonya’daki Samuraylığın eski Arap toplumundaki tezahürü idi.

Tarihsel süreç içinde iki farklı fütüvvet tasavvuru gelişmiştir. Orta Doğu’da İslam fetihleri sonucu hızlı bir şehirleşme ortaya çıkmış, buna bağlı olarak da kabile ve aşiret bağları zayıflamış, kişiler şehirlerde kendi çabaları ve yetenekleriyle var olmaya çalışmışlardır. Değişen sosyal ortam ve çevre, aynı meslek veya ortak bir paydada buluşan gençlerin bir araya gelerek birlikte var olma ve birlikte zaman geçirme duygusunu tetiklemiş bunun sonucunda bir liderin etrafında toplanan fityân adı verilen gençlik grupları ortaya çıkmıştır (Güllülü, 1977, 31).

Sosyolojik şartların değişmesi sonucu ortaya çıkan fütüvvet anlayışının yanı sıra İslâm dininin üstün ahlaki emretmesi sonucu tasavvufi düşüncede de bir fütüvvet anlayışı gelişmiştir. Tasavvufi anlamda fütüvveti ilk tarif eden kişinin Cafer-i Sâdık olduğu kabul edilir. Ona göre fütüvvet, ele geçen nimeti başkasına vermek, ele geçmeye şükretmektir. Fütüvvet kendi nefsinde değil peygamberler gibi halkı düşünmek, onların dertleriyle dertlenmek, ayıp ve kusurlarını örtmektir. Fütüvvet Âdem gibi tevbe etmek, Nuh gibi kararlı, İbrahim gibi zalime dik, İsmail gibi teslimiyet sahibi, Eyyüb gibi sabırlı, Yahya gibi iffetli, Ömer gibi adaletli, Osman gibi hayâli, Ali gibi mert ve âlim olmaktır (Yılmaz, 2009, 5). Kısacası fütüvvet bir gençte bulunması gereken güzel ahlakın tümüdür. Halife Nâsır li-Dinillâh dönemi fütüvvetname yazarlarından İbnü’l-Mi’mâr fütüvveti şöyle tarif etmektedir: “Fütüvvet peygamberlerden kalma ahlak yoludur, dinin aslındandır. Dünyada başkaları için yaşamak, dünya ve ahirette başkasını kendi nefesine tercih etmektir. Fütüvvet doğru yolda olan insanlara ait bir sıfattır” (İbnü’l-Mi’mâr, 1958, 140).

Tarihsel süreçte birbirinden farklı hatta birbirine zıt iki fütüvvet anlayışı ortaya çıkmıştır. İlki gençlerin birlikte var olma duygusu içinde hareket ettikleri hatta gevşek bir ahlaki yapıya sahip bir fütüvvet anlayışı diğeri ise tasavvufta ortaya çıkan üstün ahlaki olmayı gerektiren fütüvvet anlayışıdır. Fütüvvet ve fityân kavramları birbiri ile bağlantılı gibi görünse de birbirinden farklı düşünülmüş ve tanımlanmıştır. Buna göre fityân kavramı ile serbest hayat tarzı benimseyen, ahlaki yapıları gevşek gençlik grupları, fütüvvet kavramı ile de tasavvufi boyutu olan ahlaki seviyesi yüksek tarikatvârı yapı kastedilmiştir. Fetâ ve fütüvvet kavramı tarihsel süreç içinde gelişerek değişikliğe uğramıştır. Cahiliye döneminde üstün özelliklere sahip insanı ifade eden fetâ anlayışı, sosyal değişime bağlı olarak fityân gençlik gruplarına, tasavvufun etkisiyle sufi bir fütüvvet anlayışına, nihayetinde esnaf ve zanaat erbabıyla birleşerek ahilik fütüvvetine dönüşmüştür (Ocak, 1993, XIII/268).

3. Nâsır li-Dinillâh’tan Önce Fütüvvetin Durumu

Fütüvvet hızlı bir şehirleşme sonucu ortaya çıkan sosyal değişime ayak uydurmaya çalışan gençlerin ortak yaşama isteği sonucu gelişmiş bir müessesedir. Orta Doğu’da yaygın olan fütüvvet grupları farklı bölgelerde “Ayyâr, Rind, Şâtır, Ahdâs” gibi farklı

şekillerde isimlendirilmişlerdir. Irak'ta oldukça gevşek bir ahlaki yapıya sahip Ayyâr ismi verilen fityân grubu etkin durumdaydı. Ayyârlar, sadece belden altını kapatan, pejmürde kılıklı, toplumda düzen bozucu faaliyetlerde bulunan, çoğunlukla iktidara karşı olumsuz tavırlar takınan serseri grup olarak tasvir edilmişlerdir (Barthold, 2006, 157). Ayyârlar genellikle devlet güçlerine karşı tavır takınıp kendi belirledikleri kurallara göre yaşamayı tercih ederlerdi. Anlaşmazlıklarına kendi içyapılarıyla son verip mahkemelere müracaat etmezlerdi. Gayr-i meşru işlerde birbirlerine yardım eden Ayyârlar, çoğu zaman zenginlerden yağmaladıkları malları fakirlere dağıtarak kendilerince sosyal adaleti temin ettiklerine inanırlardı (Taeschner, 1953, 10).

Irak Selçuklu Sultanı Mesud ile Abbâsî halifesi Râşid Billâh arasındaki iktidar mücadelesinden istifade ederek güçlenen Ayyârlar 530/1135 yılında Bağdat'ta esnaf ve tüccarların mallarını zorla alarak halka dağıtmışlardır (Neccâr, 1981, 114). Ayyârlarla baş edemeyen Selçukluların Bağdat valisi halktan Ayyârlara karşı mallarını ve canlarını korumalarını istemiştir. Bu çağrı üzerine silahlanan Bağdat halkıyla Ayyâr grupları arasında çatışmalar çıkmıştır. Ayyârların Bağdat'ta sebep olduğu anarşi ancak Irak Selçuklu Sultanı Mesud'un ordusuyla Bağdat'a gelmesiyle bastırılabilmiştir (İbnü'l-Cevzî, 1985, X/185).

Ayyârlar, Irak'ta sadece Bağdat'ta değil diğer şehirlerde de etkin olmuşlardır. 532/1138 yılında Bağdat yakınlarındaki Enbâr şehrini ele geçiren İbn Bekrân isimli Ayyâr reisi kendi adına para dahi bastırmıştır (İbnü'l-Esîr, 1987, 302). Ayyârların Bağdat ve çevresinde etkin olmasının bir nedeni de onların yükselen askerî gücü ve halk desteğinden istifade etmek isteyen devlet adamları olmuştur. Bağdat valisinin kardeşi dahi bir Ayyâr reisinin elinden şedd kuşanarak onun refikleri arasına dâhil olmuştur. Sultan Mesud'un Ayyâr tehdidini ortadan kaldırmak üzere Bağdat'a gönderdiği komutanı İldeniz, sultana sunduğu raporda sultanın kayınbiraderi ve vezirin oğlunun dahi Ayyârlarla birlikte hareket ettiklerini bildirmiştir (İbnü'l-Cevzî, 1985, X/106). Ayyârların yükselen gücünden istifade etmek isteyen Halife Müktefi, Irak Selçuklu Sultanı Mesud'un vefatından sonra Abbâsîleri, Selçuklu vesayetinden kurtarmak amacıyla kurmuş olduğu orduya 547/1156 yılında Ayyârları da davet etmiştir (Neccâr, 1981, 115; Hutaymî, 2008, 157).

3.1. Nâsır li-Dinillâh'ın Fütüvvete Girişi

575/1180 yılında İslam dünyasının dâhili ve harici saldırılarla parçalandığı bir dönemde halife olan Nâsır li-Dinillâh, İslam dünyasını kendi riyasetinde birleştirmeye çalışmış bir liderdir. Selçukluların vesayeti altındaki Abbâsî halifeliği sadece Bağdat ve çevresine hâkim durumdaydı. Bağdat halkı ise Sünnî ve Şîî mezhep çatışmalarıyla parçalanmış haldeydi. Her şeyden önce toplumsal birlikteliği sağlamak isteyen Nâsır li-Dinillâh halkı yeni bir mefkûre, fütüvvet ruhuyla birleştirmek istemiştir. Nâsır li-Dinillâh, hem fityân gruplarını kontrol altına almak hem de onların desteğini almak amacıyla yakın çevresinin teşviki ile halife olduktan iki yıl sonra 578/1182 Ruhhasiyye fütüvvet reisi Şeyh Abdülcebbar b. Salih'in elinden şedd kuşanarak fütüvvete dâhil olmuştur. Halife ile birlikte çok sayıda devlet adamı da fütüvvete dâhil olmuştur (Faruk, 2007, 100; Hatşatrayan, 1998, 93). Şeyh Abdülcebbar'ın elinden şedd kuşanarak bir tür şalvar olan fütüvvet libası giyen halife, bununla yetinmeyerek binlerce müntesibi bulunan diğer bir fütüvvet reisi Davud b. Semüre ile de yakın ilişkiler geliştirmiştir (Eyyübî, 2005, 203).

578/1182 yılında fütüvvete dâhil olan Halife Nâsır li-Dinillâh ancak 604/1207 yılında yirmi beş yıl sonra kendisini fütüvvet piri ilan etmiştir. Bu süre içinde fütüvvette etkin bir rol oynayan Nâsır li-Dinillâh, Şeyh Abdülcebbar ve oğlu adına 589/1196 yılında Selahaddin Eyyübî'yi, 509/1202 yılında Eyyübî sultanı Adil'i 602/1205 yılında ise Gazne ve Horasan hâkimi Gur sultanı Şihabüddin'i fütüvvete davet etmiştir (Makrizî, 1997, I/291; İbnü'l-Mi'mâr, 1958, 70). Hilafetinin ilk yıllarında Halife Nâsır li-Dinillâh, fütüvvete dâhil olarak fityan reisleri ile bağlantı kurmuş, anarşist eğilimleri ve iktidarla çatışma temayülünde olan fityân gruplarını karşısına almak yerine uzun yıllar sistemli bir siyaset takip ederek fityân gruplarına devlet otoritesini hâkim kılmayı başarmıştır.

3.2. Fütüvvet Anlayışının Yeniden Yapılandırılması

Halife Nâsır li-Dinillâh döneminde Bağdat ve çevresinde bir reisin etrafında toplanan, kendilerine göre kuralları olan Ruhhasiyye, Nebeviyye, Şahiniyye gibi farklı isimlerle anılan fütüvvet grupları bulunuyordu. Şehrin belli bölgelerine hâkim olan ve birbiri ile rekabet halinde olan fütüvvet grupları zaman zaman toplum güvenliği tehdit eder hale geliyorlardı. Bedrân el-Hüsâmî isimli bir fütüvvet liderine bağlı grup 578/1182 yılında, Bağdat'a ziyarete gelen Hemedan şehir valisinin oğlunu öldürerek mallarını yağmalamışlardır. 604/1207 yılında Me'muniyye fityân grubu ile hilafet askerleri arasında çatışma çıkmış, olaylar zorlukla bastırılabilmiştir (İbnü's-Sâi, IX, 226-228). Fütüvvet grupları arasındaki çatışmalara devlet adamları da müdahil oluyorlardı. Halifenin veziri Mehdî'nin desteklediği reis Fâhir el-Alevî'ye bağlı fütüvvet grubuyla komutan Necâh eş-Şerâbî'nin desteklediği grup arasında çatışma çıkmış Bağdat'a günlerce kargaşa hâkim olmuştur (İbnü's-Sâi, IX, 226-228; Cevâd, 1958, 67).

Fütüvvet anlayışının bozulduğunu müntesiplerinin de toplumda anarşiye sebep olduğunu gören Nâsır li-Dinillâh 604/1207 yılında yayınladığı bir ferman ile kendisini bütün fityân gruplarının reisi ilan etmiştir. Fütüvvetname yazarı Nakkaş Ahmed, Halife Nâsır li-Dinillâh'ın kendisini bütün fütüvvet gruplarının reisi "*Seyyidü'l-Fityân*" ilan etmesi ile ilgili şu bilgileri vermektedir; "Fütüvvet birlikleri haktan sapmış, batıla sarılmışlardı. Azgınlık yollarına girerek hidayet yolundan ayrılmışlardı. Fitnede bulunmak, hileler yapmak, düzenler tertip etmek onların şiarı haline gelmişti. Kötülük onları sarmış, bürümüstü. Fütüvvet bilgileri azalmış, kavgaya ve cedele meyilleri artmıştı. Bu hal Allah'ın Mü'minlerin emiri Nâsır li-Dinillâh'ın vasıtasıyla fütüvveti yüceltmesine kadar böylece sürüp gitti" (Cevad, 1958, 63).

Halife Nâsır li-Dinillâh, 604/1207 yılında yayınladığı bir ferman ile kendisini bütün fütüvvet gruplarının reisi, piri ilan etmiş, riyasetine rıza göstermeyen fütüvvet ehlinin fütüvvet şalvarları alınmıştır. Halifenin fütüvvet fermanı iki ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde fütüvvetin kaynağı ve nizamı, ikinci bölümde ise fütüvvet ehlinin uyması gereken kurallar bildirilmiştir. Fermanın metni şöyledir;

"Bismillahirrahmanirrahim"

"Kuşkusuz, kesin olarak bilinmektedir ki Mü'minlerin emîri Ali b. Ebi Talib fütüvvetin aslı ve kaynağıdır. Fütüvvetin güzel kuralları ondan beslenmiş, kolları ondan doğmuştur. Refik ve ihvanın ilişkileri onun peygamberle olan yüce kardeşlik duygusundan neşet etmiştir. Hz. Ali, fütüvveti ve üstün şahsiyeti ile her çeşit suç, din ve mezhep farkı gözeterek cezalandırırdı. Kanunların öngördüğü cezaları uygulamada ihmal göstermemiştir. Bu konuda Allah'ın emirlerine uymuş, hakkı, hakikati korumuştur. Hz.

Ali'yi örnek alan öncekilerin yolundan gider, sahabilerin yolundan ayrılmaz. Çünkü ümmetten kimsenin onu kınadığı ve ayıpladığı duyulmamıştır. Allah kimi Ali'nin makamına mirasçı kılmışsa onun da dinî hükümleri tatbikte Ali'yi örnek alması gerekir. Onu örnek alan fütüvvette Ali'ye ulaşır. Ali örnek alınmaya layıktır, onun ahlakının bir benzeri daha yoktur. Mü'minlerin emiri Nâsır li-Dinillâh kutsal peygamberlerden ve imamlardan gelen fütüvvetin merasimini koymuş, geçerliliğini artırmış, temellerini sağlamlaştırmıştır. Peygamberler ve imamlardan gelen üstün ve yüce fütüvvete giren kimseler için fütüvvetin esaslarını tespit etmiştir. Allah onun makamını yüceltsin, esaslarını ebedi kılsın, sözünü ve sancağını üstün tutsun.”

“Bir kimseyi öldüren refik -Allah insan öldürmeyi ve kan dökmeyi haram kılmıştır- Allah'ın 'Kim bir mü'mini kasten öldürürse cezası ebedi olarak cehennemdir' ayetinde anılan günahkâr kimselerden olur. Fityândan birisi böyle bir suç işlerse fütüvvetten çıkarılacak ihvanlar da onu terk edecektir. 'Bu onlar için dünyada bir utançtır ve ahrette onlar için büyük bir azap vardır.' Katili koruyan, gizleyen ya da öldürme işinde ona yardım eden her fetâ, kebiri tarafından terk edilir, arkadaşlığı bırakılır ve ondan uzaklaşır. Kim kusurlu birini gizlerse, kusur işlemiş ve yanlış bir iş yapmış olur. Kanunun kovduğunu barındıran sapıtmış ve nefesine uymuş olur. Peygamber (as) şöyle buyurmuştur; 'Kim suç işleyen birini barındırırsa Allah'ın meleklerin ve bütün insanların laneti ona olsun, Allah ondan hiçbir bedel ve fidye kabul etmeyecektir. Zulüm ve haksızlık yönünden öldürmekten daha büyük bir şey daha ağır bir günah yoktur.”

“Fetâ kendi grubundan bir fetâyı öldürürse fütüvvetten çıkarılır. 'Tevrat'ta onlara, cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralar için kısas koyduk' ayeti gereğince kısasla cezalandırılır. "Kendisine itaat edilmesi gereken Halife Nâsır li-Dinillâh'ın ülkesinde bir refik, fetâ olmayan birini veya divana bağlı olan birini öldürürse katil, grup sahibinin (Sahibü'l-Ahzâb) katında öldürülür. Fetâ büyüğü (kebir) vasıtasıyla cezalandırılır. Refikler bunu bilsinler, gereği gibi amel etsinler, işleri emredildiği üzere yürütsünler. Bu fermanla tayin edilen esaslara uysunlar. Bu fermanı Allah'ın izniyle boyun eğerek karşılasınlar.”

“Bu yüce fermanın içeriğine göre görev yapmayı üstlendim. Emredilen ve belirlenen hususlara aykırı bir şey olursa bunun halifeye bildirilmesi üzerime borçtur. Suç işleyenler grup başkanının uygun göreceği tarzda cezalandırılması gerekir. Allah halifenin devletini sağlamlaştırsın ve sözünü yüceltsin.” (İbnü's-Sâî, 1934, IX/223; Hammâde, 1958, 239; Kayaoğlu, 1981, 221-227).

Halifenin 9 Safer 604/4 Eylül 1207 yılında yayınladığı fütüvvet buyruktusu fityân grup reislerine otuz kişinin şahitliğinde teslim edilmiştir.

Fütüvvet nizamının yeniden tanzimiyle Halife Nâsır li-Dinillâh hem güçlü toplumsal desteğe sahip iktidarla uzlaşmayan, adeta paralel bir güç gibi organize olan fütüvvet gruplarını birleştirerek devletin kontrolüne tabi tutmayı hem de kendi gücünü artırmayı hedeflemiştir. Dağınık fityân birliklerini “*el-Keşşâfe fi'l-İslâm*” adı altında birleştiren halife, büyük Şafîî âlimi ve mutasavvif Şihabüddin Ömer es-Sühreverdî'ye fütüvvetin esaslarını belirleyecek bir risale yazdırmıştır (Çağatay, 1952, 75). Nâsır li-Dinillâh, Sühreverdî'nin oluşturduğu doktrine göre fütüvveti yeniden tanzim etmiştir. Sühreverdî, fütüvvet doktrinini Şia ve tasavvufun belli öğeler olarak oluşturmuştur. Sühreverdî'ye göre hilafet tasavvufu, tasavvuf da fütüvveti bünyesinde barındırmaktadır. Ona göre halifelik bir defterdir, tasavvuf ondan bir cüz, fütüvvette o cüzün bir sayfasıdır. Halifelik çatısı altında tasavvuf ve tarikatlar, tarikatların çatısı altında ise fityân grupları bulunmaktadır (Hartmann, 2006, 401). Bu anlayışa göre Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olan halife, şeriatın getirdiği bütün

müesseselerin başında olmalıdır. Çünkü o dinî, siyâsî, sosyal düzenin koruyucusudur. Tasavvuf yoluyla fütüvveti hilafete bağlayan Sühreverdî, fütüvvetin aslının da Hz. Ali olduğunu iddia ederek Şia düşüncesini fütüvvete dâhil etmiş böylece Ehl-i Sünnet ve Şia mezhep müntesiplerini Halife Nâsır'ın riyasetinde birleştirmeyi amaçlamıştır. Sühreverdî'nin oluşturduğu fütüvvet anlayışında fütüvvetin kaynağı olarak Hz. Ali gösterilmektedir. Hz. Peygamberin “La fetâ illâ Ali/Er ancak Ali'dir” buyurarak onu övdüğü kabul edilir. Hatta Hz. Ali'ye fütüvvet libası bizzat Hz. Peygamber tarafından giydirilmiştir (Turan, 2007, 158; Anadol, 1991, 6).

Halife Nâsır li-Dinillâh'ın fütüvvetin kaynağını Hz. Ali olarak kabul etmesi, fütüvveti tanzim ederken Şia düşüncesine ait pek çok argümanı kullanması onun Şîi olarak itham edilmesine sebebiyet vermiştir. Tarihsel süreç içinde Haşimoğullarının iki kolu olan Abbasoğulları ve Taliboğulları iktidar mücadelesi yapmışlardır. Abbasiler kendilerini gasıp olarak gören Taliboğullarını iktidarları için tehdit olarak görerek baskı ve kontrol altında tutmuşlardır. Şia'nın temel akidelerinden biri de imamet ve hilafetin Ehl-i Beyt'e ait olduğu inancıdır. Abbâsî halifesi Nâsır'ın kendi iktidarını reddetmeden Şîi olamayacağı aşikârdır. Bütün bunlar göz önüne alındığında fütüvvetin kaynağının Hz. Ali olarak kabul edilmesi ve Şia'ya ait birçok argümanın fütüvvette kullanılması dinî olmaktan öte siyâsî bir tercihtir. Nâsır li-Dinillâh bu tercihle İslam dünyasının iki büyük itikadî mezhebini kendi riyasetinde birleştirerek Abbâsî hilafetini ve İslâm dünyasını tehdit edecek güçlere karşı sevk etmeyi amaçlamıştır.

Halifenin bir sūfî şeyhi marifetiyle fütüvveti yeniden tanzim ettirmesiyle tasavvuf fütüvvet anlayışında baskın karakter olarak ortaya çıkmıştır. Fütüvvet piri olan Nâsır li-Dinillâh da tasavvuf yolunu örnek alarak Hz. Ali'ye ulaşan bir fütüvvet silsilesi de oluşturmuştur. Nâsır li-Dinillâh'ın fütüvvet silsilesi şöyle sıralanır. Hz. Ali, Selman el-Farisî, Huzeyfe el-Yemânî, Mikdad b. Esved, Ebu'l-İz en-Nevbî, Eşecc el-Basrî, Hafız el-Kindî, Avf el-Kettânî, ed-Deylemî, Ruzbeh el-Farisî, Hasan b. Rebîa el-Mahzumî, Cevşen el-Fezarî, Ebü'l-Hasan en-Neccâr, Ebu'l-Fazl et-Tarhan, Selman, Âid eş-Şibli, Fazl b. Zeyyâd, Melik Ebu Kalincar, Emîr Âvî, Nâsiruddin b. Na'ce, Ebu Ali es-Sūfî, Mihenî el-Alevî, Nu'man el-Bûn, Şeyh Nefis b. Abdullah, Bekaa b. Tabbah, Ebu Hasan eş-Şeribân, Ebu Bekr el-Cahş, Ömer er-Rahhaz, Ubeydullah b. el-Kîr, Emîr Ali b. Dakim, Kudvetü'l-Fütüvve Abdülcebbar b. Salih, Ebü'l-Abbas Ahmed Nâsır li-Dinillâh” (İbnü'l-Mî'mâr, 1958, 144). Halife Nâsır'ın oluşturduğu fütüvvet silsilesinde hem Sünnî hem de Şîi mezhep müntesipleri bulunuyordu. Bunlardan Ebu Kalincar, Şîi Büveyhî emiriydi.

3.3. Nâsır li-Dinillâh Dönemi Fütüvvetin İçyapısı

Kaynaklarda Nâsır li-Dinillâh dönemi fütüvvetin içyapısı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak eldeki sınırlı veriden fütüvvetin teşkilat yapısı hakkında bazı bilgilere ulaşılmaktadır. Buna göre Nâsır li-Dinillâh'ın belirlediği kurallara göre fütüvvete dâhil olmak için akıllı olmak, erkek olmak, buluğa ermek, çevresinde iyi bilinir olmak, toplumda muteber olmak üzere altı şart gerekliydi. Fütüvvete dâhil olacak “Talib” adı verilen kişi “Matlub” denilen bir fütüvvet erbabına müracaat etmek zorundaydı. Matlubun eğitimiyle belli aşamaya gelen talib “Şedd” adı verilen bir kuşak bağlanarak “Mürîd” olarak fütüvvete dâhil olurdu. Ancak belli aşamaya gelmiş mürîdler fütüvvet kâsesinden tuzlu içerek “Refik” olabiliirdi. Bu aşamaları gerçekleştirmeye ise “Tekmile” adı verildi (Desûkî, 1959, 279).

Nâsır li-Dinillâh yeniden teşkilatlandırırken fityân gruplarını İmamiyye inancındaki on iki imamın adına on iki gruba bölmüştür. Her grubun başına da kendine bağlı bir reis tayin etmiştir. Halifenin oluşturduğu fütüvvet teşkilat yapısının en altında “*Kebir-Sağır/Eb-İbn*” denilen usta ve çıraklar bulunuyordu. Bunların oluşturduğu yapıya “*Beyt*” adı veriliyordu. Beytlerin birleşmesiyle “*Hizb*” meydana geliyordu. Hizblerin başında “*Zaimü'l-Kavm*” adı verilen bir reis bulunuyordu. Bütün gruplar “*el-Keşşâfe*” isimli bir çatı kuruluşa bağlıydı. Bütün grupların lideri de Halife Nâsır li-Dinillâh’tı. Nakib adı verilen bir kişi halife adına fütüvvet teşkilatının işlerini yürütüyordu (Ocak, 1993, XIII/262). Halife, Mısır, Suriye, Anadolu gibi bölgelere Şeyh adı verilen fütüvvet liderleri göndermiştir. Bu şeyhler de halifenin yanında bulunan Şeyhü’ş-Şuyüh’a bağlıydı (Taeschner, 1953, 15). Evhadüddin Kirmanî, Zeynüddin Sadaka ve Ahiliğin kurucusu kabul edilen Ahi Evran, Anadolu Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in talebi üzerine halife tarafından Anadolu’ya fütüvveti tanıtmak amacıyla gönderilmiştir (Bayram, 1991, 19). Halife Nâsır li-Dinillâh’ın teşkilat yapılandırmasında fütüvvet ehli üç dereceden oluşuyordu. Birinci derecede Fetâ, İbn olarak isimlendirilen, yamak ve çıraklar, ikinci derecede, Eb-Ced olarak isimlendirilen kalfa ve ustalar, üçüncü derecede ise Şeyhler ve Şeyhu’ş-Şuyüh bulunuyordu. Nâsır li-Dinillâh, fütüvvet ismi altında faaliyet gösteren ancak her biri ayrı idareye sahip bağımsız hareket eden grupları birleştirmiş, soysal bir düzene sokmuş, liderliği şahsında toplamış, fütüvvet anlayışını hem meşrulaştırmış hem de merkezileştirmiştir.

Halife Nâsır li-Dinillâh, toplumu fütüvvet ülküsüne özendirmek için sadece fütüvvet ehlinin katılabildiği, gösterişli, göz alıcı merasimler tertiplemişti. Bunlardan en önemlisi ise fütüvvete kabul merasimiydi. Fütüvvete giriş, belirli bir törenle gerçekleşirdi. Tören; şedd bağlama, libas, şalvar giyme ve şerbet içme aşamalarından oluşurdu. Fütüvvet kabul merasiminde Talib olan kişi ayağa kalkarak sonsuz günahlarından dolayı Allah’tan bağışlanma dilediğini dile getirir. Allah’ın emir ve yasaklarına uyacağına, sünnete riayet edeceğine, enbiya ve evliyanın yolunda yürüyeceğine, başına gelene rıza göstereceğine, Fetâ’nın aslı Ali el-Mürtezâ’nın fütüvvet ahidne bağlı kalacağına, fütüvvetin sadrını, mürüvvetin kadrini, ihvaniyetin bedrini bileceğine dair söz vererek yemin ederdi. Daha sonra meclisteki fetâların ulusu talibin elini tutarak ayakta kıbleye yönelerek fütüvvet hutbesi olarak kabul edilen şu ayeti kerimeleri okurdu;

“Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur. Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Haksız yere öldürülenin velisine bir yetki tanımışsınız. Artık o da öldürmekte aşırı gitmesin. Zira kendisi ne de olsa yardım görmüştür. Yetimin malına ergin çağa ulaşana kadar en güzel şeklin dışında yaklaşmayın. Ahdi de yerine getirin, doğrusu verilen ahide sorumluluk vardır. Bir şeyi ölçtüğünüz zaman, ölçüyü tam tutun, doğru teraziyile tartın. Böyle yapmak, sonuç itibarıyla daha güzel ve daha iyidir. Bilmediğin şeyin ardına düşme; doğrusu kulak, göz ve kalp, bunların hepsi o şeyden sorumlu olur. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme çünkü sen ne yeri delebilir ve ne de boyca dağlara ulaşabilirsin. Rabbinin katında bunların hepsi beğenilmeyen kötü şeylerdir. Bunlar Rabbinin sana bildirdiği hikmetlerdir. Sakın Allah’la beraber başka tanrı edinme. Yoksa yerilmiş ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın” (İsra 32-39).

Daha sonra halifeye ve bölgeye hâkim olan hükümdara dua edilirdi. Fütüvvet ulusu fütüvvete dâhil olacak Talib için mecliste bulunanlara; “Ey Ulular! Bu Talib fütüvvet şeddi kuşanmak ve Allah’a ulaşmak için filanı Şeyh tutmak ister” derdi. Meclistikilerin

onayı alındıktan sonra şedd kuşatma ve kâseden tuzlu su içilmesi merasimine geçilirdi. Fütüvvete dâhil olacak kişiye libas adı verilen bir şalvar giydirilir, beline de şedd adı verilen bir kuşak sarılırdı. Fütüvvet şalvarı giymek iffete, şedd bağlamak ise beli harama karşı bağlamak anlamına geliyordu. Şalvar giyip kuşak sarılarak fütüvvete dâhil olan kişiden belini ve karnını haramdan, dilini gıybet ve iftiradan, elini halkı incitmekten alı koyması, ayağı ile harama gitmemesi, gönlünü hırstan arındırması beklenirdi. Aksi halde fütüvvet şalvarı elinden alınır. Bir kâse suya üç defa tuz atılırdı. İlk tuz atımında “bu şeriattır”, ikincisinde “bu tarikattır”, üçüncüsünde ise “bu hakikattir” denilirdi. Daha sonra bu su Talib ya da Mürid’e içirilirdi (Gölpınarlı, 1949, 18). Fütüvvet anlayışına göre su hayatiyeti itibarıyla canlılığa, duruluğu itibarıyla da ilme ve hikmete işarettir. Tuz ise fazilet ve kemâlâta işarettir. Nasıl yemeğin lezzeti tuz ile ortaya çıkarsa faziletler de kâmil insanlarda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kaynaklarda, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat’a Şeyh Sühreverdi tarafından fütüvvete kabul merasimi yapıldığı, şeyhin sultana fütüvvet libası giydirdiği, başına sarık sardığı ayrıca sırtına dört defa çubukla vurulduğu bilgisi de yer almaktadır (İbn Bibi, 1941, 251). Fütüvvetnamelerde fütüvvete kabul merasiminin Cebrail tarafından Hz. Peygambere bildirildiği onun da Hz. Ali’ye böylece kâseden tuzlu su içirip, şedd kuşattığı rivayet edilmektedir (Bekki - Yalçın, 2009, 25).

Fütüvveti tanzim ettikten sonra Nâsır li-Dinillâh dönemin hükümdar ve yöneticilerine elçiler göndererek kendisiyle fütüvvet şalvarı giymelerini, şedd kuşanmalarını ve fütüvvet kâsesinden tuzlu su içmelerini istemiştir. Halifenin fütüvvet teşkilatına davet mektubunu gönderdiği kişiler arasında; Mısır Eyyübi Sultanı Adil, Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. İzzeddin Keykavus ve kardeşi Alâeddin Keykubad, Cezire, Meyyafakirin ve Ahlat hakimi Melikü'l Eşref, Gazne ve Hind hükümdarı Şahabeddin Gurî, Kış ve Şiraz Emiri Atabek Sa'd, Haleb Emiri Zâhir gibi önemli hükümdar ve yöneticiler bulunmaktaydı (Ebû Şâme, 1947, 69; İbn Bîbî, 1941, 111). Halifenin oluşturduğu yeni fütüvvet anlayışı en asilinden en alt tabakaya kadar bütün insanlara açılmıştır. Hükümdarların, sûfilerin, kavgacı kabadayılardan her tabakadan insanın dâhil olabildiği fütüvvet kendisine ait seremonisi olan bir tarikat gibi teşkilatlanmıştır.

Nâsır li-Dinillâh, fütüvvet ehline sadece ahlakî, dinî eğitim vermekle yetinmemiş askerî anlamda da eğitmiştir. Bندوق adı verilen, oluklu bir borudan barutun itme gücüyle fındık büyüklüğünde taşlar atan ilkel bir tüfeği sadece fütüvvete dâhil olanların kullanılmasına müsaade etmiştir. Avrupalılar, Haçlı seferleri esnasında Orta Doğu’dan aldıkları bunduğu geliştirerek tüfek haline getirmişlerdir. Oka gör daha etkili olan bunduğun askerî değerini gören Nâsır li-Dinillâh, siyasî emellerini gerçekleştirmek için askerî güç olarak kullanmayı planladığı fütüvvet ehlinin bندوق talimi yapmalarını emretmiştir (Zeydân, 1971, V/270).

Sonuç

Başlangıçta yiğit, asil insan anlamına, daha sonrada gençlik organizasyonları anlamında kullanılan fütüvvet, zamanla tasavvuftan etkilenecek ahlakî ve dinî boyut kazanmıştır. Esnaf ve zanaatkarlar arasında teşkilatlanan fütüvvet, ahilik ve lonca teşkilatı olarak İslâm dünyasında asırlar boyu tesirler bırakmıştır. 578/1182 yılında fütüvvete dâhil olan Nâsır li-Dinillâh, fütüvvet nizamının bozulup müntesiplerinin toplumda anarşiye sebep olduğunu göreyerek 604/1207 yılında kendisini bütün fityân gruplarının seyyidi, lideri ilan etmiştir. Halifenin liderliğini kabul etmeyen fityân grupları gayr-i meşru ilan edilerek lağvedilmişlerdir.

Fütüvvet teşkilatı ilk defa Halife Nâsır li-Dinillâh tarafından sosyal bir düzene sokulmuştur. Nâsır li-Dinillâh'ın fütüvvet nizamını yeniden tanzim ettirmesi fütüvvet tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Nâsır li-Dinillâh, fütüvvet nizamına dinî, ahlâkî prensipler çerçevesinde yön vermiş, fütüvvet birliklerini birleştirmiş, toplumun her kesiminin kabul edebileceği, mezhepler üstü, birlik ve beraberliği hedefleyen bir akım oluşturmaya çalışmıştır. Halifenin fütüvveti yeniden tanzim etmesi hem fütüvvet hem de Abbâsî hilafeti açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. O zamana kadar dağınık, başına buyruk olan fütüvvet birlikleri meşruiyet kazanarak merkezi bir örgüt haline gelmiştir. Yeni yapılanmasıyla güçlenen fütüvvet, halifenin desteği ile İslam dünyasına yayılma imkânı bulmuştur. Abbâsî hilafeti de genellikle merkezi otorite ile çatışma halinde olan daha çok paralel bir yapı gibi hareket eden fütüvvet birliklerini kontrol altına almış onlardan siyasî hedeflerini gerçekleştirmek için askerî kuvvet olarak istifade etmiştir.

Halife Nâsır li-Dinillâh, hilafetin siyasî gücünü artırmak için fütüvvetten istifade etmiştir. Siyasî yönden bölünmüş, mezhepsel çatışma halinde bulunan İslam dünyasını kendi liderliğinde birleştirmek isteyen Halife Nâsır li-Dinillâh, birçok sultan ve hükümdara fütüvvet libası giydirerek kendisini kayıtsız, şartsız lider ve önder olarak kabul etmelerini sağlamıştır. Halife Nâsır li-Dinillâh adeta resmi bir devlet kurumu haline getirdiği fütüvvet teşkilatından siyasî ve askerî açıdan destek almış, Abbâsî hilafetinin gücünün nerdeyse tamamen yok olduğu bir dönemde kendisine kayıtsız, şartsız bağlı fütüvvet teşkilatı ile Abbâsî hilafetine yeni bir güç ve ruh kazandırmayı başarmıştır.

Kaynaklar/References

- Anadol, Cemal. *Türk-İslâm Medeniyetinde Âhîlik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Barthold, Vasilij Viladimiroviç. *Halife-Sultan*, çev. İlyas Kamalov. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2006.
- Bayram, Mikail. *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*. Konya: Damla Matbaacılık, 1991.
- Bekki, Selahaddin-Yalçın, Enis. “Bazı Fütüvvetnâmeler ve Seçerenameler Işığında Hz. Ali”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 90/25-74, 2019.
- Cevad, Mustafa. *Kitabü'l-Fütüvve'nin Mukaddimesi*. Bağdat: Mektebetü Müsennâ, 1958.
- Çağatay, Neş'et. “Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2-3/ 61-84, 1952.
- Desukî, Ömer. *el-Fütüvve İnde'l-Arab ev; Ehâdisü'l-Furusıyye ve'l-Mislü'l-Ulya*. Kahire, Mektebetü Nehdati'l- Mısır, 1959.
- Ebû Şâme, Şihabüddin Ebû Muhammed. *Terâcimu Ricâli'l-Karni's-Sâdis ve's-Sâbi'*. thk. Muhammed Zahid Hasen el-Kevserî, Beyrut: Dâru Kütübü'l-Melekiyye, 1947.
- Eyyübî, Muhammed b. Takıyyüddin *Mizmârü'l-hakâik ve Sırrü'l-Halâik*, thk. Hasan Hebeş, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme, 2005.
- Güllülü, Sabahattin. *Ahi Birlikleri, Sosyoloji Açısından*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1977.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, *İktisat Fak. Mecmuası*, 11/7-113, 1949.
- Hammâde, Muhammed Mahir. *el-Vesâiku's-Siyâsiyye ve'l-İdâriyye el-Âide li'l-Usûri'l-Abbâsiyye*, Beyrut: Müessesetü'd-Dirâse, 1985.
- Hartmann, Angelika. “Nâsır-Lidinillâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/399-402, 2006.
- Haşşatrayan, Aleksander. *Ehlü'l-Fütüvve ve'l-Fityân fi Müctemai'l-İslâmî*, Beyrut: el-Merkezü'l-Arabiyyu li'l-İbhas, 1998.

- Hutaymî, Ahmed Muhammed. *el-Fütüvvetü Neş'etühâ ve Tetavvuruhâ hattâ Sukûti'l-Abbâsiyye Senete 656/1258*, Amman: el-Mektebetü'l-Vataniyye, 2008.
- İbn Bîbî, Nâsirüddin Hüseyin b. Muhammed. *Anadolu Selçukî Devlet Târîhi*. trc. Nuri Gençosman. Ankara: TTK Yayınları, 1941.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin b. Ebi'l-Hasen. *el-Kâmil fi'l-Târîh*. thk. Ebü'l-Fida' Abdullah el-Kâdî, Beyrut: Dârü'l-İlmiyye, 1987.
- İbnü'l-Mî'mâr, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali. *Kitâbu'l-Fütüvve*. thk. Mustafa Cevad-Muhammed Takıyyüddin Hilâli. Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna, 1958.
- İbnü's-Sâî, Ebü Talib Taceddin Ali. *el-Câmiü'l-Muhtasar fi Unvâni'l-Tevârih ve Uyûni's-Siyer*. nşr. Mustafa Cevad. Bağdat: Matbaatü's-Süryaniyye el-Katolikiyye, 1934.
- İsfehanî, Rağîb. *Müfredât-Kur'an Kavramları Sözlüğü*. ter. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- Kayaoğlu, İsmet. "Halife en-Nâsır'ın Fütüvvet Girişi ve Bir Fütüvvet Buyruktusu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 25/221-227, 1981.
- Makrîzî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali. *es-Sulûk li-Ma'rifeti'l-Mulûk*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Neccâr, Muhammed Receb. *Hikayâtü's-Şuttâr ve'l-Ayyârîn*. Kuveyt: Âlemu'l-Ma'rife el-Meclisü'l-Vatani li's-Sekâfe ve'l-Fünun ve'l-Edeb, 1981.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvet Maddesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 13/261-263, 1993.
- Ömer, Faruk. "Abbâsîler Döneminde Şehirlerdeki Esnaf Birlikleri", *İktisat, Tarih, Zihniyet Dünyamız*. İstanbul: MÜSİAD Yayınları, 2006.
- Taeschner, Franz. "İslam Ortaçağında Fütüvvet", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15/3-32, 1953.
- Turan, Namık Sinan. "Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 52/151-187, 2007.
- Zeydan, Corci. *Medeniyet-i İslamiyye Târîhi*, ter. Zeki Meğamiz. İstanbul: Güneş Yayınevi, 1971.